

1945 METŲ LIETUVIAI SAJUNGININKAI

Prof. Janas Rutkievičius

*Lodzės Valstybinė televizijos ir teatro filmų aukštoji mokykla,
VIII Paryžiaus universitetas
(vertė Jonas Vaičenonis)*

Lenkų ir lietuvių ginklo brolybė? Be abejo, iškart prisimename Griunvaldą [Žalgirį - J.V], lietuviškas vėliavas Abiejų Tautų Respublikos (Žečpospolitos) tarnyboje, lietuviškus pulkus, kurie kartu su lenkų pulkais garbingai kovėsi Napoleono epopėjos metais, herojišką ir tragišką lenkų ir lietuvių sukilėlių partijų galynėjimąsi 1831-aisiais ir 1863-iaisiais... O vėliau - II pasaulinio karo metais - jau buvo mažiau gero ir kaskart vis blogiau. Ir tai vyko nepaisant identiškų pavojų, kokius abiems tautoms atnešė nusikalstamas totalitarizmas - vienas iš rytų, kitas iš vakarų...

Tačiau čia norėčiau prisiminti ne abipuses mažiau ar daugiau istorines nuoskaudas, kai tie dabar skausmingi dalykai vis labiau, kalbant poetiškai, apgula istorijos dulkėmis, o Europos tikrove tampa mūsų kraštų bendradarbiavimas įvairiose srityse, taip pat ir karinėje. Turėdamas galvoje šiuos įvykius, norėčiau prisiminti vieną praėjusio karo epizodą, kuris kaip mažai efektyvus vakarų istorikų buvo tiesiog nepastebėtas, o kraštuose, dar neseniai valdytuose SSRS, kaip „politiškai neteisingas“ neegzistavo apskritai.

Taigi, kaip mums, lenkams, gerai žinoma, o broliams lietuviams ir kitiems europiečiams bei amerikiečiams dėl pažiūrų aiškumo mažiau, kai 1941 m. vasarą žaibiškos Vermachto pergalės kėlė pavojų Sovietų Sąjungos egzistencijai, Didžioji Britanija, kuriai iki šiol grėsė vokiečių invazija, atsikvėpė lengviau, o premjeras Vinstonas Čerčilis (Winston Leonard Spencer Churchill) paskubomis pripažino, kad šiuo metu Didžiosios Britanijos interesai reikalauja suteikti paramą SSRS, kaip vieninteliam kraštui, sugebėsiančiam nuleisti kraują Trečiajam Reichui. Ir taip diena iš dienos „kraugeriai karo kurstytojai britų imperialistai“, žadėdami Stalinui tiekti ginklus, maistą bei strategines žaliavas, tapo geriausia jo sąjungininkais. O vokiečiai jau artinosi prie Maskvos ir Leningrado... Išnaudodama laikiną Stalino nuolankumą vakarų sąjungininkams, lenkų vyriausybė emigracijoje, Londone, vadovaujama gen.

Vladislavo Sikorskio (Wladislaw Sikorski), iš jo išgavo sutikimą amnestuoti visus lenkų piliečius, nuo 1939 m. rugsėjo laikomus sovietiniuose kalėjimuose, lageriuose ir tremties vietose. O tų lenkų buvo keli šimtai tūkstančių: karo belaisviai, NKVD areštuoti arba į tolimiausius proletariato tėvynės pakraščius deportuoti visų luomų civiliai. Tuo metu gen. V.Sikorskis gavo Stalino sutikimą iš tų tremtinių SSRS formuoti lenkų kariuomenę, kuri, Raudonosios Armijos apginkluota ir aprenpta, kartu su sąjungininkais kovos prieš užpuolikus vokiečius už Europos laisvę. Ir Lenkijos ... Šios kariuomenės vadu ir organizatoriumi tapo gen. Vladislavas Andersas (Wladyslaw Anders), didvyriškas rugsėjo laikotarpio vadas, po dvejų metų brutalaus tardymo Berijos tauriai išlaisvintas iš Lubiankos. Tuo metu tai buvo vienintelis iš kelių dešimčių, po rugsėjo nesėkmės patekusių į NKVD rankas, lenkų generolas, kurį gen. V. Sikorskiui pavyko rasti SSRS. Daugelio iš jų jau niekada niekas neberado.

Lenkų savanorių srautas peržengė visas laukiamas ribas ir... stalininius limitus. Iš tolimiausių lagerių ir tremties vietų, išsekę ir apiplyšę, neretai su visomis šeimomis, jie atvykdavo ir stodavo su lenkiškomis vėliavomis. Jie ėjo ir ėjo marinami epidemijų ir bado. Ėjo Lenkijos link. Bet tarp jų nebuvo tų 20 000 karininkų, kurie prieš dvejus metus pateko į sovietų nelaisvę. Tik dabar, prabėgus šitiek laiko, atskleista tiesa apie jų išžudymą Katynėje, Charkove ir Kalinine. Didžiąją dalį karininkų naujai formuojamuose pulkuose, kol į SSRS atvyks lenkų karininkai iš Didžiosios Britanijos, sudaro keli šimtai iki 1940 m. pavasario buvusių Lietuvos Respublikos internautų stovyklose. Po tragiško Lietuvai 1940 m. birželio NKVD juos išvežė į lagerį Kozielske netoli Tūlos, tą patį, iš kurio dar prieš mėnesį buvo išsiųsti paskutiniai lenkų karininkų ešelonai į Katynę. Neišvengiami likimo ir... Stalino nuosprendžiai. Tuos iš Lietuvos paliko gyvus. Jie išgyveno. Dėkui Lietuvai.

Neįprastai rūsčią 1941/42 metų žiemą Raudonosios Armijos vasaros poligonuose prie Kuibyševo ir Buzuluko¹ formuojami lenkų pulkai. Be pažadų, Raudonoji Armija tiekia tik menką kiekį ginklų ir šiokią tokią aprūpinimą, trūksta maisto, vaistų ir kuro. Kariai „laimės kūdikiai“ baigia sunešioti savas ikerugsėjines, per dvejus metus nelaisvės ir katorgos apiplyšusias bei išdulusias uniformas. Kiti dėvi nunešiotas lagerines šimtasiūles ir specialiuosius drabužius. Kai kuriems tenka lietuviška ar latviška kur nors ten sovietų intendantūros ištraukta milinė. O Stalinas siekia, kad paskubomis suburtus ba-

¹ Buzulukas - Rusijos miestas Orenburgo srities vakaruose.

talionus ir pulkus nedelsiant ir pavieniui išsiųstų į kasdien silpstantį frontą.

Generolai V.Sikorskis ir V. Andersas kategoriškai priešinosi, kad pusalkaniai ir menkai apginkluoti daliniai būtų siunčiami į kovą, kur jie turėjo mirti sovietinėse divizijose. Jie mano, kad tiek lenkams, tiek ir sąjungininkams politinė, karinė ir moralinė prasme reikšmę turės tik stipri, solidari lenkų armija, kuri vadovaujama lenkų spręs savas kovines užduotis pagal bendrą sąjungininkų strategiją. Vėlesnės lenkų liaudies divizijos žudynės - mūšis prie Lenino miesto 1943 m. rudenį, Raudonosios Armijos 16 lietuviškosios pėstininkų divizijos - prie Oriolo, taip pat čekoslovakų atskirojo bataliono - prie Sokolovo aiškiai liudija cinišką profilaktišką stalininį sumanymą atsikratyti nepaklusnaus, „antisovietinio“ elemento. Dabar Stalinas reikalauja sustabdyti tolesnį rekrutavimą į Lenkijos kariuomenę, apriboja maisto davinį, padaro neįmanomą baltarusių, lietuvių, ukrainiečių ir žydų tautybės Lenkijos piliečių priėmimą „pas Andersą“. Praslysti pro NKVD tinklus pavyksta tik negausiam skaičiui. Į susirūpinusio lenkų ir sovietų santykių įtampa Čerčilio įsikišimą Stalinas atsiliepia noriai sutikdamas gen. V.Anderso armiją evakuoti į Iraną. Ten anglai pagaliau apginkluoja ir aprūpina lenkų divizijas, kurios, laukdamos grįžimo į Europą valandos, turi „atsargumo sumetimais“ saugoti britų naftos laukus nuo eventualaus vokiečių smūgio iš Kaukazo pusės. O Stalinas turėjo naudoti - propagandos kozirį: „lenkai pabėgo iš SSRS, nes nenori kovoti prieš vokiečius!“

Gen. VAnderso divizijos Irane, Irake ir Palestinoje per pusantrų metų reorganizuojamos ir pradedami koviniai mokymai pagal britų standartus. Performuotos į Lenkijos ginkluotojų pajėgų 2-ąją lenkų korpusą, turintį apie 60 000 karių ir aprūpintą naujausia britiška ir amerikietiška karine įranga, patenka į britų 8 armijos sudėtį ir kartu su ja bei amerikiečių divizijomis 1943 m. pabaigoje išsilaišina pietinėse Apeninų pusiasalio pakrantėse... Britų kariuomenėje tuo metu jau buvo mišrus sąjungininkų komandosų dalinys - „*No. 10 InterAllied Commando*“. Be britų, jame tarnauja prancūzai, olandai, norvegai, o lenkai šiame dalinyje suformuoja savarankišką atskirą kuopą *Commando*, kurią sudaro 10 karininkų ir 81 kareivis.

Commando, komandosai.. Tuo metu tai buvo dar naujovė. Dalinys apgaubtas paslapties šydu, karine romantika. Jame tarnavo tik savanoriai su išskirtinai aukšto lygio fizinėmis, psichologinėmis ir moralinėmis savybėmis, griežtai atrinkti ir išėję kankinantį, daugelį mėnesių trukusį kovinį diversinį parengimą. Ieškant šios specialybės pradininkų, jei galima būtų

taip pasakyti, reikia prisiminti ispanų „guerilleros“², vykdžiusius diversijas prancūzų ir lenkų kariuomenių užnugaryje Napoleono žygio į Madridą metais, taip pat ir mažus, judrius būrų partizanų būrius³, kurie XIX a. pabaigoje dvejus metus trikdė ketvirtį milijono karių turinčią anglų kariuomenę, tramdžiusią pietinę Afriką.

1944 m. balandžio pradžioje lenkų komandosų kuopa, kuri jau buvo patyrusi savo kovinį krikštą žiemos kovose kalnuotoje teritorijoje prie Sangro upės, įtraukiama į 2-ąjį lenkų korpusą ir dalyvauja kovose už *Monte Cassino* ir *Ancona*. Korpusas pasiekia puikių kovinių pergalių, tačiau patiria ir didelių netekčių. Išretinta kuopa išvedama iš rikiuotės papildyti ir reorganizuoti. Korpuso vadovybė, atsižvelgdama į tokios formuotės naudingumą, nusprendžia padidinti ją iki *Commando* bataliono dydžio. Tačiau netukus šio sumanymo atsisakyta, nes pasikeitė karo lauko sąlygos - kovos veiksmai persikėlė iš kalnų vietovių, kur diversines akcijas vykdyti buvo lengviau, į lygumas, tankiai gyvenamas vidurio ir pietų Italijos teritorijas. Nuspręsta, kad šis naujasis 3 kuopų lenkų batalionas - išlaikant jam suteiktą naują pavadinimą „2-asis komandosų batalionas“ - bus iš naujo mokomas kaip lenkų 2-osios šarvuotosios brigados motorizuotasis pėstininkų batalionas. Kai vienas britų generolas, sužinojęs apie 2-ojo lenkų korpuso išplėtimą, nusišėbėjo ir generolą V. Andersą paklausė, iš kur jis - čia, Italijoje, - ims reikiamus papildymus, gavo atsakymą: „Papildymų gausime iš anos pusės fronto!“ Ir šie žodžiai netrukus išsipildė. Dvylika tuzinų papildymų korpusui dabar plaukia iš britų belaisvių stovyklų. Tai Pamario ir Slionsko lenkai, prievarta paimti į Vermachto tarnybą, deklaruojantys norą kovoti prieš Vokietiją. Britų ir lenkų žvalgybos smulkmeniškai „patikrinti“ jie paskirstomi į konkrečius korpuso dalinius. Jie pasirodys esą drausmingi, ne iš kelmo spirti ir puikiai parengti kariai. O tarnauti į 2-ąjį motorizuotąjį komandosų batalioną greta buvusių Vermachto kareivių užsirašo ir gausus skaičius savanorių lenkų iš prancūzų, italų, graikų ir jugoslavų partizanų būrių. Būtent jie - partizanai - greičiausiai susiorientavo, kuo grindžiama komandosų veikla. Netrukus batalionas jau siekia 1 000 karių skaičių, kariai aprūpinami britiška ir ameri-

² Guerrilla - nereguliariųjų, paprastai politiškai motyvuotų ginkluotų pajėgų narys, mūšyje stipresnis už reguliariųjų pajėgų karį.

³ Būrai — valstiečiai, olandų kolonistų palikuonys, nuo XVII a. pietų Afrikoje įkūrę savo respublikas Transvają ir Oranią. 1899-1902 metais nesėkmingai gynė savo nepriklausomybę nuo anglų. Nuo 1910 įtraukti į Britų valdomą Pietų Afrikos sąjungą.

kietiška įranga: vikšriniais šarvuotaisiais transporteriais - *Universal Carrier*, džipais, minosvaidžiais, sunkiaisiais kulkosvaidžiais ir t.t. Batalionas bus komplektuojamas ir mokomas dar daugelį mėnesių. Čia vyks ne tik intensyvus kovinis mokymas, bet ir techninis, būtinas motorizuotajam daliniui, kuris veiks korpuso 2-ojoje šarvuotųjų brigadoje.

Na, pagaliau per SSRS, Iraną, Iraką, Palestiną ir Italiją priartėjame prie reikalo esmės ...Prisimena bataliono karininkas kpt. M. Zajanczkowski (M. Zajczkowski):

„...1945 m. kovo pradžioje batalionui buvo priskirta 85 lietuvių grupė su savu karininku. Tai buvo „kontraktiniai“ Lenkijos kariuomenės kariai. Jauni, gerai parengti, trokštantys kovos vaikinai greitai susigyveno su komandosais. Kalbos problemų nebuvo jokių, nes beveik visi neblogai kalbėjo lenkiškai. Jie buvo padalyti į tris būrius ir priskirti atskiroms šturmo kuopoms. Dviems būriams vadovavo lenkų karininkai, vienam - lietuvių karininkas, kuris su ta grupe atvyko...“⁴

Tačiau iš kurgi tolimoje Italijoje atsirado lietuviai? Tikriausiai kai kurie iš jų buvo prievarta įtraukti į darbo batalionus arba „Organisation Todt“⁵, kiti - Vietinės rinktinės ar lietuviškųjų policijos batalionų likučiai, - vokiečių išsiųsti tarnauti į fronto užnugarį. Tikrai žinome, kad lietuvių karininkas buvo lt. Antanas Gecevičius, vėliau - lt. Antoni Giecewicz, 1944 m. rudenį lietuviškojo policijos bataliono karininkas, vokiečių išsiųstas į pietų Italiją ir Jugoslaviją kovoti su komunistiniais partizanais. Prisiminsime jį čia dar ne kartą. O koks tų lietuvių „Lenkijos kariuomenės karių kontraktininkų“ statusas? Precedentą randame 1919-1920 metais, kai į kurią Lenkijos kariuomenę buvo priimtas sutartyje nustatytam terminui tam tikras skaičius patyrusių karininkų iš baltosios caro kariuomenės - tačiau ne rusų, o daugiausia armėnų, gruzinų, ukrainiečių.

Tuo pat metu 2-ojo lenkų korpuso daliniai kovodami artėja prie Bolonijos. 1945 m. balandžio 7 d. 2-asis komandosų batalionas pradeda savąjį kovos kelią. Prisiartina prie priešfrontinės linijos. Čia papildoma įranga ir amunicija, papildomai mokosi bendrų veiksmų su 2-osios šarvuotosios brigados tankais. Ruošiamasi puolimui. Pirma kliūtis, kurią reiks forsuoti, bus Gajanos upė. Jos perėjimo vietas abiejuose krantuose saugo sustiprinti vokiečių daliniai. Pylimai, supilti apsaugai nuo potvynių, slepia visą bunkerių siste-

⁴ Zajczkowski M. Sztylet komandosą. Warszawa. 1991.

⁵ Organization Todt - pagalbinė darbo tarnyba, vadinta tokiu pavadinimu pagal inž. gen. Todt pavardę.

mą, ugnies lizdus, minų laukus, o gynybos branduolys - elitinė l-oji parašiutininkų divizija, kurią sudaro kovų užgrūdinti hitlerininkai. Jie gavo asmeninį Hitlerio įsakymą bet kokia kaina sulaikyti sąjungininkus ties Gajanos upe ir neleisti jiems žygiuoti į Boloniją.

...Naktis į balandžio 19-ąją. Du lenkų šarvuočių pulkai jau užima atakos išėities pozicijas. Prieš juos, už rūkelio, tylinčios - tuo laiku - pylimų nuo potvynių sienos, nepalietas tiltas... laukia su tankais bendradarbiausiančių pėstininkų. Komandosų... Taip visa tai iš savo tanko mato lt. Bogdanas Tymienieckis (Bohdan Tymniecki):

„... Už mūsų nugarų - variklių gausmas. Pro krūmus matyti atvykstantys šarvuotieji transporteriai - (Carrier). Ir vėl tylą...“

Eina, eina kaip šešėliai, komanda paskui komanda, keliuko kraštais, su tomis savo kojineėmis ant galvų (vilnonėmis kepuraitėmis - J.R.). Vienas dešimtinė tris paskui kitą. Be žodžių, kaip dvasios... Gulė paeiliui be žodžių, neatsukdami net galvos, be jokio nereikalingo judesio. Kokia nuostabi tvarka! Kokia kariuomenė!

Ir vėl stojo tylą ir visiška ramybė. Pagal laikrodį skaičiavau sekundes. Artėjo šešta, liko penkios minutės:

- *Taikytojas numeris 1 - Ugnis!*

Rytmečio tylą nutraukė trenksmas. Driokstelėjo pirma salvė. Keturios sekundės - ir vėl nauja salvė. Taip su savo tankų patrankų trenksmu pradėjau mūšį už Gajanos upę.

Trečia salvė. Pakilo commando. Pradėjo eiti...! Kaip jie pradėjo eiti! Tokios pėstininkų atakos mano akys dar nebuvo mačiusios. Salvė paskui salvę. Bet kaip taip jie pradėjo eiti. Verti, kad juos dar reiktų apsaugoti. Toks kareivis turi aukso kainą.

- *Ugnis!*

Į viršų - raudona raketa. Tai commando man pranešė, kad perėjo upę.

- *Nutraukt ugnį!*

Tankai persikėlė per tiltą ir jau judėjo kita puse...“⁶

Tačiau mūšis vis dar vyksta. Reikia priešą išstumti iš sustiprintų gynybos pozicijų išilgai upės. O iš netoliese esančio kaimelio statinių palėpių, iš bažnyčių bokštų muša kulkosvaidžių ir automatų šūvių serijos. Komandosų komandos granatomis, tomsonais ir durtuvais išstumia parašiutininkus šaulius iš jų vietų. Protarpiais kovojama kumščiais. Svarstyklių pergalei lėkštė

⁶ Tymieniecki B. Na imię jej było Lily. Warszawa. 1987.

pamažu svyra į lenkų pusę. Tačiau iš gudriai užmaskuotų slėptuvių vis dar muša į komandos vokiečių snaiperiai. Komandos būriai žingsnis po žingsnio patikrina teritoriją. Lt. B. Tymienieckis savo atsiminimuose cituoja lt. A. Gecevičiaus, kuris su viena savo lietuviško būrio komanda žvalgė -kaip atrodė -užimtą teritoriją, pasakojimą:

„... .Ant nedidelės kalvos stovėjo vienišas namas, kuris vis dar galėjo būti vokiečių užimtas. Artėjome atsargiai. Leitenantas dalį komandos paliko prieš pastatą kaip apsaugą, pats su penkiais komandosais prišliaužė prie pat jo sienų. Iš kelių dešimčių metrų atstumo buvo matoma priešo automatinio ginklo pozicija. Lt. A. Gecevičius nusprendė surizikuoti ir paimti vokiečius į nelaisvę. Šeši komandosai su parengtais šūviui ginklais nubėgo žemyn.

„Hande hoch!“ [rankas aukštyn - J.V.], - rėkė kiek plaučiuose buvo jėgų. Vokiečiai nešaudė, bet rankų nepakėlė. Komandosai su nutaikytais į apačią ginklais atsistojo ant apkaso viršaus ir lt. A. Gecevičius, kuris gerai mokėjo vokiškai, pasakė:

- *Pasiduokite, jūs neturite jokių šansų. Jus supa daugiau kaip 200 lenkų kareivių. Iššaudys kaip kiškius!*

- *Iš kur mes galime žinoti, kad iš tikrųjų esame apsupti? - atsiliepė vokiečių puskarininkis.*

- *O manai, kad būtume pas jus ėję, jeigu neturėtume ugnies apsaugos iš visų pusių? - blefavo leitenantas.*

- *Pas mus visi kalbėjo, kad lenkai šaudė belaikius...*

- *Garantuoju jums karininko garbės žodžiu, kad nė plaukas nuo jūsų galvos nenukris.*

Vokiečiai trumpai pasitarė ir nusprendė pasiduoti. Lindo iš apkasų ir metė ginklus žemėn. Jų daugiau kaip 30. Visi aiškiai pa>arę, purvini ir nesiskutę. Kai paskutinis iš jų padėjo šautuvą, lt. A. Gecevičius atsiduso lengviau - buvo visas šlapias nuo įtampos. Kas būtų atsitikę jeigu nors vienas vokiečių būtų iššovęs? O kur tie 200 lenkų karių, kurie ne\!a supo juos aplink?... ⁷

Po dviejų dienų lenkų daliniai išlaisvino Boloniją, keliais valandos ketvirčiais pralenkdami amerikiečių priešakinius būrius. Dar po dviejų dienų Italijos fronte įsivyravo paliaubos, o dar vėliau kapituliavo Vokietija. Karas Europoje baigėsi...

Viename sunkiausių Italijos fronte mūšių už Gajanos upę 2-asis komandos batalionas garbingai išlaikė kovos egzaminą. Pergalė nusinešė savo aukas. Žuvo 10 komandos, o už didvyriškumą bataliono kariai

⁷ Ten pat.

buvo apdovanoti: 9 - kryžiais „Virtuti Militari“, 36 - kryžiais „Už narsą“, 47 - kryžiais su kalavijais „Už nuopelnus“. O vienas kryžius „Už narsą“ pakibo ant ltn. A. Gecevičiaus krūtinės.

Batalionas kartu su visu korpusu gydydamas žaizdas ir kentėdamas kasdienines reorganizacijas dar metams liko Italijos žemėje. Lenkams karas dar nesibaigė - jų Tėvynė nebuvo laisva. Panašiai kaip ir lietuviams. Tuomet kilo specialaus ženkle lietuvių kariams sumanymas. Tačiau realizuoti jo nespėta. Sukliudė 1945 m. rudenį paskubomis įvykdyta lietuvių karių demobilizacija. Išsilakstė jie po pasaulį... 1946 m. 2-asis lenkų korpusas demobilizuojamas ir išsiunčiamas į Angliją. Demobilizaciją vykdo lenkų pritaikymo ir dislokacijos korpusas, organizacija, kuri britų valdžios padedama karo nuvargintiems kariams turėjo palengvinti prisitaikyti civiliniame gyvenime ir rasti vietą apsigyventi tiems, kurie po tragiškų patirties metų negalėjo arba nenorėjo grįžti į rūpestingą Stalino ir Berijos glėbį. Vakarų pritarimas Jaltoje Stalino pokarinės Europos vizijai iš karių klajoklių atėmė net menkiausią viltį. Dauguma gen. V. Anderso karių - lenkų paribio žemių gyventojai, patyrę sovietinius lagerius ir tremtis. Jie žinojo, kad neturi šanso grįžti į gimtąsias vietas ir kad jų artimųjų likimas yra tragiškas ir kybo ant plauko. Tą patį žinojo ir jų ginklo draugai lietuviai. Tačiau laisvajam pasauliui tuomet rūpėjo kiti reikalai, o ne šnekėti su Stalinu ir rūpintis nežinia kokių Europos pakraščio tautų sienomis... Vingiuoti mūsų tautų likimai, vingiuoti buvo ir mūsų karių likimai. Lietuviai su lenkiškais ereliais ant britiškų uniformų, kovojantys tolumoje Italijoje prieš Vokietiją už savos Tėvynės laisvę ...

Europa dabar atvira. Ir nieko nuostabaus, kad koks nors lietuvis turistas aplanko viduramžišką Boloniją. Tegul dabar jo maršrutas suka į Karių kapus, ten, kur tarp ginklo draugų lenkų amžinu miegu miega lietuviai komandosai:

šaul. Dominykas Šišlauskas, gim. 1918 02 17 Židikiuose, Lietuvoje, žuvęs 1945. IV. 19. ties Gajanos upe, ir šaul. Pranas Cijunskis, gim. 1909 03 15 Gimbetiškėse, Lietuvoje, miręs 1945 04 20 nuo žaizdų, gautų ties Gajanos upe.

...Vieno lietuviško būrio, kovojusio Vakarų sąjungininkų gretose, kariai... Paskutinės valandos sąjungininkai lietuviai.

Paliktas pėdsakas

Man dar nepavyko sukaupti visų 2-ojo motorizuotojo komandos bataliono istorijos archyvinių dokumentų. Lenkų gen. V.Sikorskio instituto ir muziejaus Londone archyvuose kol kas pavyko rasti tik 2-ojo komandos bataliono 1-osios kuopos kovinį dienoraštį. Jis, rašytas kovos sąlygomis beveik kas valandą, dvelkia autentiškumu. Ne visi puslapiai išliko - laimė, yra tie, kuriuose galima išskaityti visas 1-osios šturmo kuopos, lt. Pukličiaus Rudolfo vadovaujamo 3-iojo būrio, lietuviškojo būrio, pavardes. Čia pateikiu karių pavardes taip, kaip dienoraštyje sulenkintos jos buvo užrašytos kartu su pareigomis atskiras komandas:

... 7.druaeyna

druaeynovvy z-	- strz. PUIDOKAS
ca druas.	Franciszek
celovraiczzy lkm	- strz. JUSKIEWICZUS
amunicyjny	Jozef
	- strz. LIMANOWSKAS
strzelec	Wladyslaw
	- strz. TERLICKIS Stanistaw
	- strz. BURAK Kazimierz
	- strz. LETYNSKAS Feliks
	- strz. ANCEREWICZ Antoni
	- strz. KALEDYNSKAS Stanistaw
	- strz. WAŁATKA Michat
	- strz. PUJDGKAS Stanislaw

8 druaeyna

druasynovvy z-	- strz PAWLONIS Witold
ca druse.	- strz KUZIALYS Onufry
celowniczy lkm	- strz. ŹILUS Pawel
amunicyjny	- strz. UBAWICZUS Augustyn
	- strz. JANKAUSKAS Boleslaw
strzelec	- strz. MINKIEWICZUS Jan
	-strz.MACKIEWICZUS Jan
	- strz. KATULIS Kazimierz
	- strz. SZYSKAUSKAS Dominik
	- strz. NASUTAWICZUS Piotr

9 druųena

druųsynovvy	- strz. CZERNAUSKAS Justyn
z-ca druųe.	- strz. KRASNICKAS Wincenty
celowniczy lkm	- strz. Kf OSA Antoni
amunicyjny	- strz. WERBICKAS Antoni
	- strz. WŹCKUNAS Jozef
strzelec	- strz. GAŁKUS Antoni
- „ -	- strz. JAKUBAUSKAS Stefan
- „ -	- strz. SZAULIS Boleslaw
- „ -	- strz. BŁAZIEWICZUS Kazimierz
- „ -	- strz. PIETRAUSKAS Aleksander ⁸

Iš atsiminimų užrašų žinoma, kad 2-ojoje šturmo kuopoje „lietuviškam“ 2-ajam būriui vadovavo jau ne kartą minėtas Itn. Antanas Gecevičius (Antoni Giecewicz), o jo būryje kovojo ir žuvo šaulys Pranas Cijunskis. Iki šiol neturime jokių duomenų apie 3-iosios kuopos „lietuviškąjį“ būrį, tačiau toks tikriausiai buvo. Atsiminimuose šmėsteli dar viena lietuviškai skambanti 2-ojo komandos bataliono kario pavardė - Itn. Gelbokas, tačiau smulkesnės informacijos apie jo tautybę ir tarnybą nėra.

Mėginsiu toliau ieškoti naujų duomenų ir tikėsiu, kad nors ir kukli ši informacija, bet kam nors padės rasti širdžiai brangų pėdsaką...

Kad taip būtų!

Kas yra ir kas buvo leitenantas A.Gecevičius?

Dar iki galo neišaiškinta jo gyvenimo istorija yra puikus pavyzdys, parodantis, kokie sudėtingi gali būti žmonių likimai, kai tie žmonės įtraukiami tarp karo ir ideologijos mašinos krumpliaračių.

Antanas Gecevičius gimė 1919 m. Lietuvoje. 1937-1940 m. -karo aviacijos mokyklos kariūnas, o 1940 rugpjūčio mėn. 19 d. - praėjus dviem mėnesiams po Lietuvos aneksijos - tampa Lietuvos liaudies kariuomenės jaunesniuoju leitenantu. Tų pačių metų pabaigoje sovietams valant Lietuvos liaudies kariuomenės karininkų korpusą, pašalinamas iš tarnybos, bet NKVD

⁸ Druųyna - komanda; druųsynovvy - komandos vadas; z-ca druų. - komandos vado pavaduotojas; celowniczy lkm - lengvojo kulkosvaidžio taikytojas; amunicyjny - šovinių padavėjas; strzelec arba strz. - šaulys.

arešto jam pavyksta išvengti. 1941 m. rugpjūtyje, netrukus po to, kai vokiečių kariuomenė įsiveržė į Lietuvą, jaunesnysis leitenantas AGecevičius vilkėdamas tamsiai mėlyną lakūno uniformą Kaune savanoriu užsirašo į tarnybą ir tampa jau vokiečių organizuoto lietuviško 2-ojo pagalbinės policijos bataliono, kuris netrukus pervardijamas 12-uju Lietuvos savisaugos dalinių batalionu ir 1941 m. spalio 6 d. išsiunčiamas į Baltarusiją kovoti prieš „bolševikinius partizanus“ fronto užnugaryje, būrio vadu. AGecevičius - jau leitenantas - šiame batalione vadovauja specialiajam naikintojų būriui - *Jagdkommando*. Už pavyzdinę tarnybą 1943 m. pakeliamas į vyresnius leitenantus ir ... apdovanojamas II klasės Geležiniu kryžiumi. 1944 m. pavasarį Baltarusijoje jo batalioną sutriuškina sovietų partizanai. Likę gyvi dalinio kariai kartu su kitų dalinių likučiais, nuniokoti lietuviškieji policijos batalionai atitraukiami iš kovos linijų ir 1944 rudenį vokiečių performuojami į naują lietuvišką policijos batalioną, kuris nedelsiant išsiunčiamas į Italijos-Jugoslavijos pasienį kovoti prieš „komunistines gaujas“.

Nežinia kokiomis aplinkybėmis vyr. leitenantas AGecevičius Italijoje patenka į sąjungininkų rankas ir britų ir lenkų žvalgybos „peršviestas“ - kaip pasirodys, ne itin kruopščiai - paties prašymu paskiriamas į 2-ąjį lenkų korpusą. Čia pasirašo sutartį ir tampa 2-ojo lenkų komandos bataliono būrio vadu. Leitenantas Antoni Giecewicz - dabar jis vadinamas taip - dalyvauja mūšyje ties Gajanos upe ir už nuopelnus apdovanojamas kryžiumi „Už narsą“.

1945 m. lapkritį iš 2-ojo korpuso demobilizavus grupę kontraktininkų karių lietuvių, palieka Italiją ir 1946 m. apsigyvena Edinburge. Ten jau kaip britų pilietis dar kartą pakeičia pavardę - šį kartą į Anthony Gečas. Nepatvirtintais duomenimis, lenkų karinė valdžia emigracijoje po karo turėjo atimti garbės apdovanojimą, o tai turėjo atsitikti atskleidus jo biografijos tamsuosius puslapius... Tačiau tai britų viešosios nuomonės nedomino. 1990 m. liepos 1 d. škotų televizija vienoje savo programų net apkaltino poną A.Gečą dalyvavus masinėse žydų žudynėse Baltarusijoje, kurias vykdė jo batalionas. A. Gečas kategoriškai atmetė kaltinimus. 2001 m. kovą britų valdžia buvo nusprendusi jį perduoti Lietuvai kaip karo nusikaltėlį, tačiau tų pačių metų rugpjūtį atsisakė tai padaryti, savo sprendimą motyvuodama sunkia kaltinamojo sveikatos būkle.

Koks bus šios senos, - kaip atrodytų, praeities, - problemos tęsinys? Šiandien į šį klausimą mums sunku atsakyti. Nežinome visų faktų... Ar jo savanoriškas užsirašymas į Lenkijos kariuomenę buvo ciniška mistifikacija tikintis paslėpti nusikalstamos praeities pėdsakus? Ar galbūt są-

moningas siekimas išpirkti kaltę už įvykdytus nusikaltimus? Ar galbūt ...
Kas jis buvo? Ir kas dabar yra? Lietuvos patriotas antikomunistas?
Vokiečių tarnas budelis? Lenkų didvyris?
Ne mums spręsti. Jis jau stojo prieš kitą teisimą...
2001 metų rugsėjo 12 dieną tolimoje Škotijoje Antanas Gecevičius mirė.

2-ojo motorizuotojo komandos bataliono organizacija, ginkluotė ir uniformos

Lenkų ginkluotųjų pajėgų, esančių vakaruose, organizacija rėmėsi britiška sistema, nors lenkų daliniai tiek Italijos, tiek ir Vakarų Europos frontuose kovojo vadovaujami lenkų - nuo aukščiausios korpuso vadovybės iki pačios apačios. Visa fronto operacinė vadovybė buvo sąjungininkų atstovai.

Eksperimentinis dalinys, koks tam tikra prasme buvo lenkų komandos batalionas, buvo sudarytas pagal standartinę britų motorizuotojo pėstininkų bataliono schemą.

2-ąjį komandos batalioną sudarė:

vadovybės kuopa:

bataliono vadovybė,

ryšių būrys,

žvalgybos būrys,

pionierių komanda,

sanitarijos, intendantūros ir techninis personalas;

palaikymo kuopa:

3 prieštankiniai būriai su 3 pabūklais,

1 sunkiųjų kulkosvaidžių būrys,

1 minosvaidžių būrys,

1 žvalgybos būrys;

3 šturmo kuopos, kuriose buvo po 3 būrius. Būrių sudarė 3 komandos po 10 šaulių.

⁹ Universal Carrier - vikšrinis šarvuotas transporteris, suprojektuotas lengvajam kulkosvaidžiui „Bren“ transportuoti. Įgulą sudarė 4-5 žmonės, kulkosvaidis svėrė iki 4 tonų, variklio galia - 85-95 AJ, maksimalus greitis - iki 50 km/val., šarvo storis - iki 12 mm, ginkluotė - vienas 7,7 mm kalibro lengvasis kulkosvaidis „Bren“.

1945 m. balandį batalioną sudarė daugiau kaip 800 karininkų, puskarininkų ir eilinių. Pagrindinė transporto priemonė, o kartu ir kovinis komandosų transportas buvo britiškas vikšrinis transporteris *Universal Carrier*⁹, turintis 1 + 5 karių įgulą.

Kiekvienas būrys, vidutiniškai 1 + 30 karių, ginkluotės turėjo 4 lengvuosius 7,69 mm kalibro kulkosvaidžius *Bren Mk J*, vieną prieštankinį 76 mm kalibro granatsvaidį *PIAT* (Projector Infantry Anti Tank), 1 dviejų colių (50,8 mm kalibro) minosvaidį, 6-7 amerikietiškus 11,43 mm kalibro pistoletus-kulkosvaidžius *Thompson M1928 A i*, kitiems kariams teko britiški 7,69 mm kalibro šautuvai *Lee-Enfield Nr.4 M1*.

Individuali ekipuotė taip pat buvo britiška - tai buvo drobinė, universali *Web*¹⁰ tipo 1937 m. modelio uniforma. Galvą saugojo britiški plieniniai šalmai *MK I* arba *MK II*.

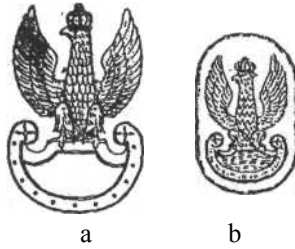
Standartinė sausumos kariuomenės karių uniforma buvo britiška 1937-1940 m. modelio „battledress“ [kovos uniforma - J.V.], gelumbinė arba drobinė - priklausomai nuo oro sąlygų. Galvos apdangalas buvo kepuraitė, nuo 1943 m. išstumta gelumbinės arba veltinės beretės, kurios spalva atitiko ginklo rūšį. 2-ojo lenkų korpuso Italijoje pėstininkų ir artilerijos beretės buvo chaki spalvos, šarvuočių pulkų - juodos, o komandosų - sodriai žalios.

Atskiri pulkai arba net batalionai turėjo savo fasonus, taip specifškai buvo vadinami nestatutiniai munduro nešiojimo būdai, kartais mundurą puošdavo įvairiais ženklais ir emblemomis. Tokias tradicijas viršinkininkai laikė kvailomis, tačiau toleravo kaip veiksnį, stiprinantį dalinio „esprit de corps“ [luomo dvasia - J.V.]. Lenkų komandosai iš 2-ojo bataliono savo beretes nešiojo be laipsnio ženklų, užmaukšlintas giliai ant dešinės ausies, erelis buvo pritvirtintas ne viduryje, o virš vidinio kairės akies krašto! Per mokymus, o kartais ir kovos sąlygomis komandosai tiesiog demonstratyviai nešiojo vilnones kepuraites, pasiūtas iš šaliko, žargonu vadinamas „krojine“ arba „šašbauda“ [senoviška kepurė be snapelio - J.V.].

Pagal britų karinės uniformos nuostatus kiekvienas kareivis ant abiejų kovinės uniformos rankovių nešiojo komplektą siuvinėtų skiriamųjų ženklų, identifikuojančių jo dalinį, diviziją, korpusą, tautybę ir pan. (žr. lentelę).

¹⁰ Web - terminas, kilęs nuo angliško žodžio webbing, taip buvo vadinamas šiurkštus audinys, primenantis brezentą.

Ženkilai, kuriuos nešiojo 2-ojo lenkų korpuso 2-ojo komandosų bataliono kariai

1940 m. modelio „Erelis“ - a) iš varinės skardos, b) siuvinėtas ant audinio

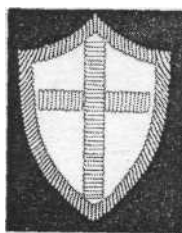
Sausumos pajėgų skiriamasis ženklas - antsiuvas „POLAND“, baltos raidės raudona-
me fone

Ženklas, kurį nešiojo 2-ojo komandosų bataliono kariai, - antsiuvas „COM-
MANDO“, raudonos raidės tamsiai mėlyname (granato spalvos) fone

Sajungininkų ženklas, kurį nešiojo visi komandosai, - antsiuvas „Combined
Operations“, tamsiai mėlyname (granato spalvos) fone raudoni karinio laivyno,
sausumos kariuomenės ir oro pajėgų simboliai

8-osios britų armijos garbės ženklas, 1944 m. birželį suteiktas 2-ajam lenkų korpusui, - antsiuvas „Kryžiuočių skydas“, auksinis kryžius baltame skyde

Lenkų 2-osios šarvuotosios brigados skiriamasis ženklas - antsiuvas, vadinamas „Šarvuotu pečiu“: ant chaki spalvos skydo metalizuotais siūlais siuvinėta stilizuota šarvuota ranka su kalaviju

i^{80a^w} /ZmoV

M.p. flnla 30) maja 1945 r,

Projekt oznafcl aia aolnsrzy Xltwin<5»

ep/ Spos<5bl noezonia odzn&kit:
Oflnzato ma tyč noszona na ICTijtm rēlsawla 1311127 to—
■ttleaaressu — 15 ma» od koiica rētaira/jak s2fcia IRc

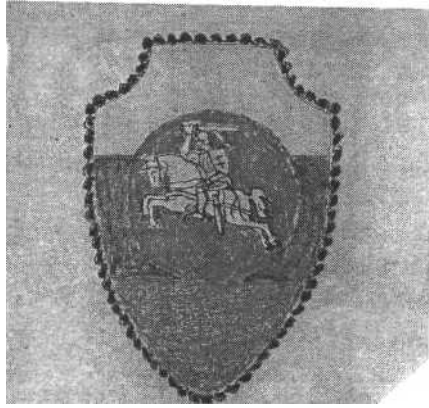
"b/ Opia odanalcis:

Jast ona o. ksztaloie puklorza ^iobiona z eufena
S i l i b t a alt

aznuremiplecionym^ d©3 BročLfcU" aaiožona^ tarcza a.
"biaieso metalu: z. " Pogonia " tia tie / 3ak szkic ml /
IJJmlaEv Jak azMe-T .. a c/ Zoloy ozorwony 3eat UEyvtv
na miejaco amaranto«oga ae TrzgiLędii: na 3©so^ dk^č

Baomi

1945 m. gegužės 30 d. 2-ojo komandosų bataliono lietuvių karių ženkle - antsiuvo - aprašymas, patvirtintas bataliono vado majoro Vladislavo Smrokovskio

Lietuvių karių ženklų antsiuvo eskizas

: V

Lietuvių karių ženklų antsiuvo vietos ant uniformos eskizas

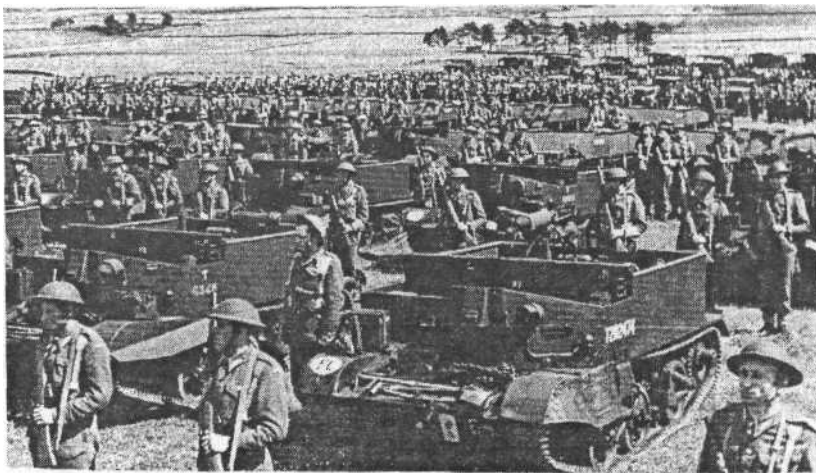
1945 04 19. Mūšis prie Gajanos upės. „Carrier'is" su komandosais išeities pozicijose prieš šturmą

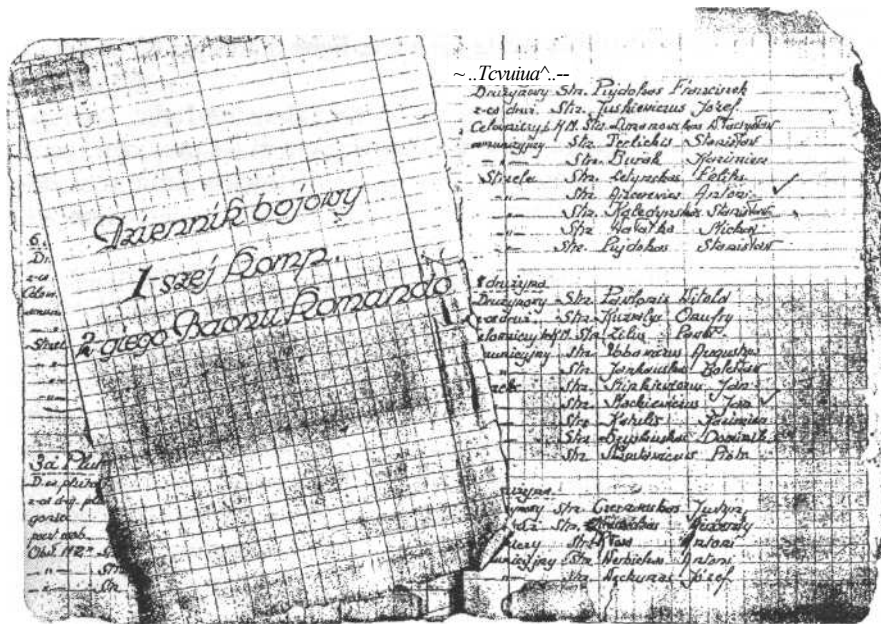
1945 metų balandžio pabaiga. Castenazo vietovė netoli Bolonijos. Kovos Italijoje jau pasibaigusios - po kelių dienų Europoje karas baigsis!
2-ojo motorizuotojo komandosų bataliono, 2-osios šturmo kuopos 2-ojo lietuviškojo būrio kariai kartu su savo vadu ltn. A. Gecevičiumi (centre už vėliavos, susijusęs baltu diržu)

1945 metų balandžio pabaiga. Castenazo vietovė netoli Bolonijos.
Po sunkių mūšių reikia pagaliau susitvarkyti ir pačiam, sutvarkyti ir ginklus, ir aprangą

1945 metų rudenio - Italija.
Paskutinis 2-ojo lenkų korpuso pėstininkų paradas

2-ojo Commando bataliono 1-osios kuopos kovų dienoraščio puslapiai

Résumé

Les alliés lituaniens de 1945, Jan Rutkiewicz

*(Ecole supérieure nationale de télévision et de cinéma q Lodz, Pologne,
Université de Paris VIII, France)*

Dans cet article est présenté le court épisode historique suivant lorsqu'a^ la fin de la Seconde guerre mondiale une partie des citoyens lituaniens, s'étant retrouvés loin de leur terre natale et avec des armes dans les mains se sont mis 3 combattre sous des drapeaux étrangers contre l'Allemagne fasciste et ses alliés dans la lointaine Italie. Une partie des nombreux Lituaniens qui avaient fui vers l'Ouest s'est retrouvée sous la direction du général Andersen qui dirigeait le second bataillon motorisé de commandos du deuxième corps polonais des forces armées polo-

naises, étant alors partie intégrante de l'armée britannique. La plupart d'entre eux se sont retrouvés sur la première ligne d'attaque de ce bataillon.

A la suite se trouve la description des combats en Italie, l'organisation du deuxième bataillon motorisé, l'armement et les uniformes ainsi que, publié pour la première fois, les signes distinctifs lituaniens des uniformes des soldats lituaniens du bataillon ainsi que quelques photos de la vie de tous les jours.

Une courte biographie du lieutenant chef de groupe du deuxième bataillon de commandos polonais Antanas Gecevicius (Gecas) est présentée. Il a participé à la bataille non loin de la rivière Gaiana et pour ses mérites il fut décoré de la croix du courage. Il n'était pas uniquement le chef de groupe du bataillon, il faisait aussi partie de l'armée lituanienne. Il fut le chef de groupe du deuxième bataillon lituanien d'aide de police formé par les Allemands, qui fut rapidement renommé Douzième bataillon lituanien de l'unité de défense et envoyé en Biélorussie le 6 octobre 1941 pour combattre contre les Bolcheviques en retrait de la ligne de front. Devenu citoyen britannique après la guerre, il fut accusé à la fin du XXe siècle d'avoir participé à l'exécution massive de Juifs en Biélorussie, action accomplie par son bataillon. A. Gecas a catégoriquement rejeté ces accusations. En mars 2001, le gouvernement britannique était prêt à l'extrader en Lituanie comme criminel de guerre, mais il y renonça au mois d'août de la même année en raison de l'état de santé préoccupant de l'accusé. A. Gecevicius est décédé le 12 septembre 2001 dans la lointaine Ecosse. Son affaire reste donc inclassée, il se trouvait devant la plus haute cour de justice.